

наченні витоків історії міст краю, а керуватися реальними фактами, які відомі науці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Макарьевский Ф. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии / Ф. Макарьевский. - Екатеринослав, 1880. - Вып. 2.
2. Описи Харківського намісництва. - К., 1991; Джерела до історії населених пунктів Донеччини XVI - XVIII ст. - Донецьк, 2001.
3. Пірко В. О. Заселення Донеччини в XVI-XVIII ст. / В. О. Пірко. - Донецьк, 2003; Соляні промисли Донеччини в XVII-XVIII ст. - Донецьк, 2005; Оборонні споруди в межах річки Дніпра і Сіверського Дінця (XVII-XVIII ст.). - Донецьк, 2007.
4. Беляев И. О сторожевой, станичной и полевой службе на польской Украине Московского государства / И. Беляев. - М., 1848. - С. 18.
5. Енциклопедія історії України. - К. : Наукова думка, 2003. - Т. 1 (А-В). - 688 с.
6. Джерела до історії населених пунктів Донеччини XVI - XVIII ст. : збірник Документів / [укладачі Пірко В. О., Петрова І. В., Петров О. О.]. - 2-е вид., перероб. і доп. - Донецьк, 2009. - 163 с.
7. Історія міст і сіл Української РСР. Донецька область. - К. : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1970; Енциклопедія сучасної України. - К., 2001. - С. 671-672.
8. Донеччина. Перехрестя цивілізацій. - Донецьк, 2007. - Кн. 1. - С. 96.
9. Пірко В. О. Соляні промисли Донеччини в XVII-XVIII ст. (історико-економічний нарис і уривки з джерел) / В. О. Пірко, М. В. Литвиновська. - Донецьк : Східний видавничий дім, 2005. - С. 25.
10. Кирилов И. К. Цветущее состояние Всероссийского государства / И. К. Кирилов. - Москва, 1977. - С. 201-202.

V. Pirko

PROBLEM OF FOUNDATION DATING OF ARTEMIVSK CITY

The paper deals with problem of dating the first settlements in the place of modern town of Artemivsk, that can be regarded as its sources. Author emphasizes that it is inadmissible to connect the establishment of Artemivsk with Bakhmut settlement of 1571 year, which was not a defensive construction, but rather a patrol of prefrontier. The earliest information about salt mining and trade on Bakhmut river refers to 1683 year, while the establishing of settlement took place in the beginning of the XVIII century.

Key words: Bakhmut, Artemivsk, Bakhmut settlement, fortress, salt mining and trade.

© В. Пірко

Надійшла до редакції 05.11.2009

УДК 78.035 (477) "1724"

ДУХ МАЗЕПИ В ДІЯХ ТА "ДІАРІУШІ" ЙОГО НАСТУПНИКА (НА МАТЕРІАЛІ ФАКСИМІЛЕ ЕГО-ДОКУМЕНТА ПИЛИПА ОРЛИКА)

ВАЛЕНТИНА СОБОЛЬ,

доктор філологічних наук, професор Варшавського університету

У статті проаналізовано раніше не друковані сторінки діаріуша за 1724 рік гетьмана-вигнанця, вперше прочитані автором за факсимільним виданням і порівняні з копією анонімних польських палеографів. Показано, що не лише в пам'яті П. Орлика як наступника, а й у його діяльності на еміграції досвід І. Мазепи, його настанови та передбачення відігравали важливу роль, спонукали до пошуків нових можливостей озвучення українських державницьких проблем на європейському рівні. Діаріуш показує, що наступник Гетьмана І. Мазепи Пилип Орлик, продовжуючи справу попередника, був водночас уже представником нового покоління, яке мислило й діяло в координатах європейської дипломатії.

Ключові слова: Іван Мазепа, діаріуш Пилипа Орлика.

Постановка проблеми й аналіз досліджень, у яких започатковано її вирішення. Гетьман Іван Мазепа - не тільки реальна постать української історії, але

водночас й один із найбільш визначних її міфів. Більше того, міфів світової історії. У ряді новочасних праць [1] переконливо показано, як саме банальні історії із

№ 9 (100) грудень 2009 р.

життя Мазепи трансформувалися зі сфери поетичної в міфопоетичну, та й сама історична постать перейшла в іншу іпостась - з історії в міфологію. Ми ж звернімося до образу Мазепи, яким він постає в його-документі одного з найближчих соратників Мазепи - щоденникові Пилипа Орлика. На цей раз, на відміну від попередньої нашої розвідки [2], залучаємо до аналізу не копію анонімних польських палеографів, а вперше прочитані й перекладені фрагменти факсимільного видання пам'ятки з року 1724 [3]. Порівняння факсимільного тексту з копією діаріуша посприяло навчитися читати Орликів почерк, водночас оприявило багато розходжень. Копіювальникам видалися, як на їхній уже час (копія була підготовлена до друку в 1830 році), не вартими уваги багато записів Пилипа Орлика, які є в оригіналі, але не були переписані. То ж невідомі палеографи їх довільно поминали або коротко переказували, а при тому не обходилися без переінакшення¹.

Своїм завданням бачимо, апелюючи до Орликових діаріушевих нотаток, спостерегти, яким саме постає Мазепа в подальших діях та пам'яті свого наступника, того, перед ким Мазепа склав вікопомну присягу, oprіч самої присяги, сказавши Орликові й таке: "Покладаюся я на тебе кріпко й сподіваюся, що ані совість твоя, ані цнота, ані поштивість, ані вроджена кров шляхетська не допустить тоді, аби мене, пана й благодійника свого, зрадив, однак для ліпшої надії, щоб я до твоєї вірності найменшого не мав сумніву, як я присягнув, так і ти присягни мені перед тим-таки розп'яттям на животворящім дереві Христовім, що мені дотримаєш вірності та секрету" [4]. То ж Орлик, давши також присягу Мазепі, став її оборонцем і певною мірою заручником на довгі роки вигнання.

Іван Мазепа відіграв вирішальну роль і в кар'єрі, і в житті Пилипа Орлика. Шукаючи для реалізації своєї програми помічників, Мазепа не міг не помітити блискуче освіченого Орлика з його шляхетною вдачею, всебічними здібностями², у тому числі й літературними, неймовірною працездатністю. Усі ці риси підтверджують твори Орлика - його правничі документи (Конституція 1710 року, яка мала за взірць єдину європейську систему, що протистояла абсолютизмові - "Pacta et Contitutiones..."), а також "Вивід прав України" та написаний французькою мовою "Маніфест до євро-

пейських держав" (1712), панегіричні віршовані твори, у яких знаходимо вислів відданості й пошани до Мазепи. Отож, мусимо не забувати, що автором діаріуша є той, хто в 1710 - властиво перші роковини смерті Мазепи - створив перший документ вільної української політичної думки, тобто конституцію, яка є, за О. Пахльовською, "своєрідним симбіозом державного проекту Хмельницького з державним проектом Мазепи" [5]. А вже на еміграції в Салоніку, у день, коли виповнюється 15-та роковина смерті Івана Мазепи, Пилип Орлик замовляє у церкви особливу службу, реквієм безсмертя, причому на особливій підставі - **ex voto**, що означає на засаді шлюбівання, обіцянки, присяги. І робить про це спеціальний запис у щоденнику:

"2/21. W poniedziałek w dzien ten które° nieboszczyk Mazepa Hetman umarł w Benderu roku 1709 wysłuchałem za duszę jego **ex voto**³ służby Bożej i zmowiłem⁴ **pro requie a°terna** pacierze zaduszne, które° niech Pan Bog z wielkie° miłosierdzia swe° odpuści wszystkie grzechi"⁵ [6].

2/21. У понеділок, у день той, коли небіжчик Мазепа гетьман помер в Бендеру року 1709, вислухав за душу його на засаді присяги службу Божу і замовив **реквієм безсмертя** - молитву задушну, якому нехай Пан Бог з великого милосердя свого відпущить усі гріхи.

Орлик, як видно з поданого вище щоденникового зізнання, керується шляхетними намірами - у контрасті до речей щоденних, побутових. Усеприсутність Мазепи в його справах визначальна, часом вона гостріше озвучує трагічні події, коли Орлик пересвідчується, що збуваються сумні прогнози його геніального попередника. Промовистим у цьому контексті є щоденниковий запис від 21 грудня 1724 року, коли до Орлика завітав гість, і Орлик знову починає звиряти свої дії з тим, що планував і передбачав Іван Мазепа:

"1/21. W piątek w dzień narodzenia y Patrona me° naymilsze° Syna Hrehore°, dałem za zdrowie iego y za szczęśliwe powodzenie na Służbę Bożą, którą kazałem w Cerkwi S° Antonie° Wielkie° odprawić y sam iey na częśc y chwale Bogu wysłuchałem za nie°. A po Służbie Bożej, kiedym był w gospodzie przyszedł do mnie Zakonnik Diakon z Wołynia z Monastera Poczaiowskie°, który peregrinuie do Jeruzalem, nazywa się Borecki, był przed tym za Śpiewaka u Czarowny Katarzyny

Siostry Czara Jmsci bywał w Kyowie y na Ukrainie **ex obedia** z monastera swe° posyłany, w tym roku. Ten mi mirabilia powiadał, co się teraz w Ukrainie dzieje, oprócz te°, że Hetmana nie masz y nie będzie Połkownikow, y Starszyzną wszystką z Ukrainy na Moskwę zabrano, Pa Połubotka Połkownika Czernichowskie° zagubiono, który z supliką jezdził od całego Wojska do Czara JMsci prosząc o Hetmana Skarby wszystkie y inne dobra ruchome na Czara zabrano, tychże Połkownikow Ukrainskich. Moskwa w Ukrainie wszystko rządzi y całe ią sobie subiecił, **owo Zgoła wszystko to teraz się dzieje, cokolwiek nieboszczyk Mazepa powiedział co się ma stać**. Młodym ludziom niekazano się żenić o których koniekturuia, że maia w żołdaty zabrać. O

¹ Можна зауважити сліди нехиті й поспіху в праці переписувачів, звідси часті помилки, наприклад, в оригіналі написано "частик гостей", а в копії - "чотирьох гостей" і т. п. Помилки переписувачів діаріуша часом непоправно нівелюють і викривлюють зміст. Наприклад, Орлик пише, що перекладає шість книжок про схизму грецьку, а перекладачі подають, що гетьман буцімто перекладає про схизму грішницю (дивімося і порівняймо сторінку 477 оригіналу зі сторінкою 138 копії та ін.). Доходить нерідко і до курйозу, коли палеографи переставляли порядок слів, літер, поіншому відчитували записане Орликом (замість слова "takowe" - "katowe" і т. п.). Тому, вочевидь, помиляється Д. Бовуа, розхвалюючи цю копію (Бовуа Д. "Щоденник" Пилипа Орлика: від міражу вигнанця до українського міфу / Д. Бовуа // Український археографічний щорічник. Нова серія. Випуск 8/9. - Київ ; Нью-Йорк, 2004. - С. 323).

² Орлик знав латину, польську, французьку, італійську, новогорьцьку, шведську, німецьку, болгарську, сербську. Читав твори Шекспіра, Данте, Мольєра. Він придбав у Швеції голландське видання "Телемака" Фенслона (1719), а коли забув книжку в готелі, то послав свого слугу, аби відшукав йому ту цінну для нього книгу. Достеменно відомо, що "Історія Карла XII" Вольтера, зокрема, частина про Івана Мазепу, написана за допомогою матеріалів, які надав Пилип Орлик.

³ ex voto - на засаді шлюбівання, обіцянки, присяги (Jędraszko Czesław. Łacina na co dzień / Jędraszko Czesław. - Warszawa, 1970. - S. 70). Латинські вставки подаю жирним шрифтом. - В. С.

⁴ Тут в Орлика, ймовірно, помилка - треба zamowiem.

⁵ Латинські вкраплення в оригіналі та в моєму перекладі подаю жирним шрифтом. - В. С.

Пу́лковнику Mirhorodzkim powiadał, że także wzięto у niewiedzę, iezeli żyє, czy umarł, czyli zagubiono. О Пу́лковнику Pryłuckim Horlenku, о Maximowiczu Pisarzu, у о Antonowiczu powiadał, że w ten czas kiedy on zostawał ieszcze przy Czarownie Katarzynie na Moskwie byli oni tamze, у mieszkali za Moskwą, pod Diwiczym Monasterem, gdzie ich wyjezdziac z Moskwy po Smierci teyze Czarowny zostawił [7].

1/21. У п'ятницю в день народження і патрона того наймилишого сина Григорія дав за його здоров'я і за щасливу долю на службу Богу, яку замовив у церкві святого Антонія Великокого відправити і сам її на честь і хвалу Богу вислухав за нього. А після служби Божої, коли був у господі, прийшов до мене ченець диякон з Волині з Почаївського монастиря, який мандрує до Єрусалима, називається Борецький, був перед тим за співака в цариці Катерини, сестри ИМ царя, бував у Києві й на Україні покірно зі свого монастиря посланий в тому році. Той мені мірабили розповів, що зараз в Україні діються, опріч того, що немає і не буде, полковників і всю старшину з України до Москви забрано, пана Полуботка, чернігівського полковника знищено, який із суплїкою їздив від цілого війська до царя ИМ, просячи про гетьмана, скарби всі та інші добра рухомі тих же українських полковників на царя забрано. Москва на Україні усім править і всю її собі підпорядкувала, оте загалом все те зараз діється, що небіжчик Мазепа говорив, що має статись. Молодим людям наказано не одружуватися, про яких подейкують, що мають забрати в солдати. Про миргородського полковника розповідав, що також взято і не знають, якщо живий, чи помер, чи знищено. Про прилуцького полковника Горленка, про писаря Максимовича, і про Антоновича розповідав, що в той час, коли він заставався ще при царівні Катерині в Москві, вони були там же і мешкали за Москвою під Дівочим монастирем, де їх, виїжджаючи з Москви після смерті тієї ж царівни, залишив (жирним шрифтом виділено нами - В. С.).

Як писав Ян із Токар Токаржевський Карашевич, друкуючи в 1936 році першопочаткову частину щоденника за 1720-1723 роки, після обрання гетьманом Пилип Орлик веде далі "діло свого попередника якнайширше та якнайенергійніше, оскільки йому дозволяють обставини" [8]. Щоденник показує, що не все було так однозначно, як видавалося дослідникові. Людина із плоти і крові, він пережив сумніви й терзання⁶, розумів, що в небезпеці може опинитися, і зрештою так сталося, - його велика родина. Що ж до обставин, то вони, як то свідчать знову ж таки щоденникові зізнання, складаються для Орлика вкрай несприятливо. Причин для тяжкого стану духу гетьмана-вигнанця було чимало. Розлука із родиною, смерть дітей - 10-річного Якуба, найталановитішої дитини Орликів, як свідчить щоденниковий запис, потім 29-річної доньки Анастасії, дружини генерала Стенфліхта, старший син якої (онук Пилипа Орлика) - граф Пилип Стенфліхт у 50-х роках XVIII століття буде старшиною в полку свого дядька Григорія Орлика, за його дорученням діятиме як посередник у французько-шведських дипломатичних переговорах щодо козацьких справ. І врешті, син Михайло, який єдиний із дітей постійно був при батькові в Салоніку і Галаціті в час епідемії, він є, так би мовити, неодмінним персонажем еміграційної частини "Діарі-

⁶ Як знаємо, у листі від серпня 1721 року до Стефана Яворського гетьман пробував довести, що був тільки простим виконавцем волі Івана Мазепи.

уша", помирає також на чужині. По-друге, тяжка матеріальна ситуація, про яку постійно записує, шукаючи виходу, як роздати борги свої і дружини, рахуючи (і не дораховуючись) тих так званих "таїнових"⁷ грошей, які йому зобов'язалась виплачувати Порта. Збереглося також документальне свідчення (на нього посилається Олена Апанович), що коли за наказом Петра І всі маєтності Мазепи та мазепинців було конфісковано, то село, яке належало Орликові (село Домишлине Соницького повіту⁸) було віддано шляхтичеві Полоницькому, який - на відміну від попередника - дуже кривдив селян. Сам Орлик - і про це свідчить щоденник - заради втілення ідеї Мазепи про незалежну державу поставив на карту і втратив увесь свій достаток. Драматизм ситуації полягав у тому, що володіння гетьманською булавою в умовах еміграції вимагало значних коштів (потреби козацького війська, контакти із чужоземними урядами, дипломатична праця серед турків і татар), а їх не вистачало навіть на утримання власної родини та найближчого оточення. По смерті Мазепи його достаток успадкував небіж Андрій Войнаровський⁹. Щоденникові записи є мовби стократно помноженими варіаціями тих мотивів, які домінують у листах гетьмана Орлика до шведського короля Карла XII з проханням про допомогу від 13 лютого 1713 р., які подає Каталог міжнародної виставки "Україна-Швеція: на перехресті історії (XVII-XVIII століття)" [9] і які були представлені Національним музеєм історії України.

Одним із найтяжчих був, з усього судячи, 1724 рік. Зісланий до Салоніку, гетьман не втрачає надії швидкого виїзду звідси, особливо ж коли вже на початку року (як про те свідчить запис в оригіналі від 17 січня [10]) у місті спалахує моровиця. Та аж у травні 1724 року, коли морове повітря забрало вже тисячі життів, гетьман разом із сином Михайлом, кількома людьми з прислуги та найближчим приятелем, колишнім англійським послом Йонесом з великими труднощами отримують дозвіл турецького мули - задля порятунку життя - виїхати на час епідемії до села Галаціти. Властиво, саме в цей рік в Орлика посилюється відчуття пастки, у яку потрапила й Україна, і він сам, і його численна родина. Бо нічим іншим, як пасткою, стає для гетьмана вигнання, в якому опиняється тільки із сином Михайлом та кількома людьми, коли в Салоніку на початку 1724 року дають про себе знати перші прикмети повітряної хвороби, яку "турки та греки називають чума" [11]. Смерть сусідських дітей і тривога за власного сина Михайла (С. 469), який єдиний із його восьми дітей наразі перебуває з батьком у Салоніку, а на час епідемії - в Галаціті, тривога за родину, з якою так і не судилося поєднатися (С. 463), матеріальні труднощі, а отже, і відсутність можливості допомогти своїй бідуючій сім'ї, яка перебувала в монастирі в Кракові, стан власного здоров'я (С. 456), яке дедало більше турбує гетьмана-вигнанця - усе це його щоденність. Однак із цієї буден-

⁷ таїн - пенсія, утримання.

⁸ Навіть у 1710 році, після церковних та царських проклять, мешканці Дрмишлина згадували колишнього власника, дякуючи якому вони не були обтяжені податками і навіть не виконували громадських повинностей.

⁹ У 1719 році Пилип Орлик писав листа до шведської королеви Ульріки Елеонори, у якому є справедливі нарікання: "Войнаровський, наперекір праву і звичаям, мав у своїх руках усі публічні фонди, завдяки ласці й допомозі своїх приятелів, яких він з'єднав собі підкупом. Я мовчав, хоч ціла моя істота воюки протестувала проти цього мовчання" (Апанович О. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі / О. Апанович. - К., 1993. - С. 215).

ності, із невизначеної екзистенції він виривається думками до ідеї повернення до свого запорозького війська, особливо ж коли дізнається про невтішні новини - із європейських газет та від випадкових мандрівників. Так, доля посилає йому зустріч із ченцем, родом зі Львова, від нього він дізнається про трагічну долю Павла Полуботка, про зростаючі імперські апетити Росії, яка в Україні "править по всіх містах, усі маєтності не тільки від світських, а й від монастирів відібрано". Про все говорить запис Орлика у щоденнику від 4 жовтня 1724 року:

"4/23. We Szrodę¹⁰ po Służbie Bozey przyprawdzał do mnie Czerniec o którym powyżej wspominałem natione Lwowianin, a postrzyżeniec Synajski, jedne^o Greczyna młode^o człowieka śnać proste^o, który był w tym roku w Kyiowie y stamtąd wyszedł po Zmartwychwstaniu ten tegy referებაт mnie że Czar Jeść Połkomnika Czernihowskiego Połubotka, który z Censilio publico wszystkiej Starszyszy Ukrainińskiej iezdził do Je^o Czrskiey Mści z inszemi kolegami z supliką prosząc abym wolni byli według praw Swoich obrać Hetmana, kazał wziąć do więzienia wszystkie dobra iego ruchome i leżące zabrać, y same^o na Sibir zaprowadzić, Hetmana zaś nie masz na Ukrainie, lecz Moskwa rządzi po Wszystkich miastach, majątności wszystkie nie tylko od Swieckich y od Monasterow podebrano, Zakonnikom zaś gotowe pieniądze **provinciu y amictu**¹¹ daia, Moskiewskie^o Woysko m/30 stoi wszędzie w Ukrainie, insuper i to powiedział że Czar Jeść w Kiyowie robi Galery wojenne na Kolach, dla łatwieysze^o Ziemią transportowania dokąd zachce a podobno na Czarne morze ku Oczakowu." [12]

"4/23. В середу після служби Божої припровадився до мене ченець, про якого вище згадував natione львів'янин, а постриженець Синайський, переказав від одного молодого грека, простого чоловіка, який був цього року в Києві і звітти після Великодня виїшов, - що його милість цар чернігівського полковника Полуботка, який з публічними вимогами від усієї Старшини Української їздив до його царської милості з іншими колегами із суплікою, прохаючи, аби могли згідно своїх прав обрати гетьмана, [цар] наказав узяти до в'язниці, всі добра його рухомі й нерухомі забрати і самого на Сибір спровадити, однак гетьмана на Україні немає, тільки Москва править по всіх містах, усі маєтності не тільки від світських, а й від монастирів відібрано, законникам, однак, готові гроші **provinciu y amictu** (харчування та одяг) дають, московське військо m/30 стоїть всюди в Україні, поверх того і те розповів, що цар його милість у Києві робить воєнні галери на колесах, для легшого транспортування землю куди захоче, а ймовірно на Чорне море до Очакова.

Орлик, ставши гетьманом України в еміграції, не просто зберігав пам'ять про попередника, а багато в чому наслідував його, передусім у дотриманні глибокої конспірації своїх планів: у щоденнику знаходимо неодноразові згадки, що він зашифровує цифровим шрифтом окремі листи, у щоденник їх не записує, хоча копіює багато інших, і тоді його щоденник і справді нагадує, як іронізував Д. Бовуа, "простору барокову комору". Так, коли він залишається на самоті, випровадивши відвідувачів, то продовжує писати зашифровані листи - один до графа Флемінга, наступний - до зятя

генерала Стенфліхта, а ще один - французькою - до англійського посла:

"Po odejściu tego Zakonnika kontynuowałem przepisowanie Cyfrynych Listow, których dwa przepisałem ieden do Grafa Fleminga Feldmarszałka a drugi do Zięcia moie^o Generała Stenflichta. Do Pa Posła także Angielskie^o przepisałem List po Francuzku, potem na nieszporze byłem w Cerkwi SS Konstantina i Heleny, który się zabawił aż do nocy długim spiewaniem dla festio iutrzeysze^o Ofiarowania Naswiętszey Panny" [13].

Коли той ченець пішов, продовжував переписування цифрових листів, з яких два переписав, один до фельдмаршалка графа Флемінга, а другий до мого зятя генерала Стенфліхта. Також до пана посла англійського переписав листа французькою, потім на вечірні був у церкві святих Костянтина і Єлени, розважився аж до ночі довгим співом для швидкого завершення жертвоприношення найсвятішої панни.

Властиво, як найдавніші свідчення (наприклад, у літописі Самійла Величка), так і найновіші дослідження про Мазепу підтверджують цю його унікальну здатність тримати в суворій таємниці свої задуми й наміри. Валерій Шевчук, присвятивши книгу "Просвічений володар" вивченню діяльності гетьмана Івана Мазепи у сфері внутрішньої політики, тобто в розбудові Козацької держави, наголосив, що у сфері іншої - політики зовнішньої - Іван Мазепа "діяв ховано (інколи й надто), або ставав маріонеткою свого сюзерена - московського царя Петра I, відтак не був володарем, а більше виконавцем чужої волі" [14]. Однак, свого часу Тимко Падуря перевів саме цю властивість у найвищі суперлативи і порівнював Івана Мазепу з великим римлянином: "Ten zacny hetman obywatel, podobny wielkiemu Rzymianinowi, wolał utaić przed historią imiona spótmysłających z sobą, niżeli wydać ich na ściganie wrogom" [15].

Щоденник Орлика, як пересвідчуємося, не є ключем до відкриття якихось особливих таємниць Івана Мазепи, водночас мають свою незаперечну вартість важливі штрихи до образу гетьмана Мазепи, свідчення його прозорливості, які час від часу, у різні роки, зринають у пам'яті Орлика, у сумнівах, сподіваннях, наріканнях, роздумах, вочевидь не призначених для чужих очей. Для Орлика не тільки невизначеність його становища, а й необхідність дотримання конспіративності в листуванні, унаслідок якої надміру довго доводиться чекати на відповідь, - нерідко стають причиною ностальгії, гнітючого настрою, як бачимо в записі від 25 березня 1724 року:

"26/15 w niedzielę 27/16 w poniedziałek 28/17 we wtorek 29/18 we trzodę nic zgoła non occurrebat, siedziałem tylko w gospodzie iak w wiezieniu **In manrecordis**¹² czekając de Super łaski Bozskiey" [16].

26/15 в неділю, 27/16 в понеділок, 28/17 у вівторок, 29/18 в середу нічого взагалі не діялося, сидів тільки в господі як в ув'язненні у своїх спогадах, чекаючи згори ласки Божої.

Незмінною в щоденникових записках є хіба дивовижна затятість гетьмана-вигнанця, який, провадячи багатовекторну дипломатію, продовжував сподіватися на реалізацію об'єднання й повнокровного державного життя України згідно із задумом Мазепи. Хто, як не Мазепа, про якого постійно пам'ятає, за якого молилися в церкві, - був йому за взірцем, який додавав снаги

¹⁰ Тут і далі дотримуємось правопису Орлика.

¹¹ Victus et amictus - харчування та одяг (Czesiaw Jkdraszko. Jacina na co dziec / Czesiaw Jkdraszko. - Warszawa, 1970. - S. 226).

¹² recordatio - спогад.

втримувати удари долі. Орликові як найближчому спільникові судилося першому зафіксувати дату перелому в душі Мазепи: цей злам, як переконана Н. Яковенко [17], настав 27 вересня 1707 року, коли Мазепі було принесено 2 листи від княгині Дольської та від короля Станіслава Лещинського, де повідомлялося, що вже готовий проект тристоронньої угоди (Мазепи з Лещинським та Карлом XII), і слово тільки за Мазепою. Сергій Павленко [18], апелюючи до свідчення Орлика в його листі до Стефана Яворського, називає іншу дату: 17 вересня 1707 року. Ще іншу дату - 16 жовтня 1708 року - наводить Олена Апанович [19]. У щоденнику, однак, не знаходимо уточнень. Натомість потужним є масив матеріалів, який підважує присуд Данієля Бовуа про Орлика як про "космополіта від народження", як про "хамелеона, який набирає забарвлення того, кому пише" та як про "європейця" (це слово автор подає в лапках, зневажливо) [20].

Широко цитованим, ґрунтовно дослідженим є лист Орлика до Стефана Яворського, у якому зафіксовано, з якими словами Мазепа звернувся до Орлика, остаточно відкриваючись йому у своїх потаємних намірах. Широко знаним у перекладі В. Шевчука та з його коментарями є нині зміст цього листа, що є справді єдиним документом-свідченням про вагання Орлика, зумовлені (як то яскраво потверджує діаріуш) пригнобленим станом гетьмана-вигнанця. Цю проблему піднімав Б. Крупицький, який доводить, що тільки 1729¹³ рік стає переломним у діях Пилипа Орлика. Дослідник пише, що в 1729 почалася нова доба в політичній праці Орлика, коли "зникають хитання на всі боки, виявляється певна стала лінія" [21]. Безперечно, тут нове вино в старі міхи додав син Григорій Орлик, який після навчання та військової служби виростає на талановитого дипломатичного посередника у справах свого батька, а отже, в українських проблемах - це потверджують меморандуми самого Григорія Орлика, уперше досліджені Іриною Дмитришин [22]. Не без допомоги Григорія [23] в Пилипа Орлика зникають надії порозумітися з Москвою¹⁴.

Має цілковиту рацію О. Пахльовська, наголошуючи, що погляд Пилипа Орлика на Росію "як на антагоністичну до Європи цивілізацію - це ще відкрита для досліджень тема: адже Орлик чи не на століття випереджає системно критичне ставлення до російського самодержавства, яке склалося вже в XIX столітті в Європі національних рухів" [24]. У діаріуші Орлика, суголосно, як у щоденнику Дмитра Туптала (коли Туптало та Мазепа стали в Москві свідками жорстоких тортур [25]) - також зафіксовано факти про тортури, варті подиву та критичного осмислення, щоправда, Орлик дізнається про них із прочитаних французьких газет [26], отож, щоденник доносить резонанс історії про розправу царя із одним золотарем в Орликовій рефлексії. Дуже часто в його записках справи державної та особистої ваги тісно переплітаються, як, наприклад, у записі від 7 липня 1724 року:

¹³ Показово, що Д. Бовуа вважає, що проросійська заангажованість гетьмана тривала до другої половини 1727 р. (Бовуа Д. "Щоденник" Пилипа Орлика: від міражу вигнанця до українського міфу / Д. Бовуа // Український археографічний щорічник. Нова серія. Випуск 8/9. - Київ / Нью-Йорк, 2004. - С. 334).

¹⁴ А такими планами на порозуміння з Москвою - чи то безпосередньо, чи через Австрію - гетьман керувався, на думку дослідників, у своїх політичних акціях 1725-1728 років. Настає, так би мовити, останній період активної діяльності, коли Орлик спрямовує свої сподівання на Францію, Туреччину, Крим, Швецію.

"7/26. W piątek jeden Żyd przyiahawszy tu z Saloniku odał mi fascykuł listow, przysłany od JM Pana Kapitana Des Cloira, w którym znalazłem listy od mojej Żony moiej najmilszej od Syna me^o kochanego Grzegorza z Saxoniey pisane dwa, y od JM Pana Mennicha, także od JM Pana Sensaforena Posta angielskie^o u Dworu Wiedeńskiego, a te wszystkie listy były resposna na moie, które przeszłego roku mśca Novów 19/8 pisałem, posyłaiać mizerny Sulażeman Żonie moiej naymilzej 100 czerwonych, na ręcę pomienione^o JM Pana Sensaforena do Wiednia, które chwala Bogu doszły rąk Żony moiej najmilzej, która mizerne^o stanu swego, w jakim teraz zostaje załosnie wypisuje, y oznaymuie że Corka moja kochana Anastazja iuż chwala Bogu szlub wzięła z Panem Generatem Sztenflikiem o czym i Syn moj Grzegorz także oznajmuje, ale nie wie mieysca, dokąd ją Pan Generał zaprowadził, y gdzie osadził, y lubo do niego listy pisuje, iednak skąd mieysca nie wyraża. Piszę także Grzegorz że JM Pan Generał Feldmarszałek Graf Fleming odszukawszy go z kwatery pytał, jeżeli ma ochotę że mną jedną Campanią odprawić przeciw Moskwy, a to dla ogłoszonej tam między Portą y Moskwą ruptury¹⁵, w czym kiedy się na wołą jego spuścił, kazał mu, aby był gotowy w tę drogę do mnie i czekał ordynansu. W drugim liscie pisze, że tenże JM Pan Graf Fleming odieżdżając z Saxoniey do Polski za Krolem JM, kazał mu iachać do Krakowa i tam czekać Sobie ordynansu, kiedy zaś pytał racii te^o, odpowiedział, iż dlatego aby był vicinur Dworu aby prędzey mógł bydz expediowany do mnie kiedy czas potemu będzie i kiedy konfirmacja tey ruptury odbierze. JM Pan Kapitan oznajmuje, że kupca tego który miał kommissią od kupca Krakowskiego odebrania ode mnie 2 000 talarow pożyczonych u niego od Żony moiej, odprawił z obligacią moią, z której się rad nierad dzał bydz kontent. Piszę oraz, że Kurier Turecki od Cara JM powrocił, lecz Porta z rezolucy Je^o Cr Mści nie była kontenta, dlaczech znowu zaczęły się między ministrami Porty, z iedney a z drugiey między Postem Francuskim, y Ministrem Moskiewskim strony konferencie, które się mogą przedłużyć, a cosequenter y moia tu nieszczęśliwa y utęskniona rezzydencia poydzie pono w delate, zwłaszcza kiedy jako tenże JM Pan Capitan Des Cloires oznajmuje, ma Porta wyprawić do Cara JM znowu swe^o Kuriera, którego expektatiwa¹⁶ mnie tu utrzyma, upewnia iednak imieniem JM Pa Posta Angielskie^o, za ordynansem Je^o, że przy pierwszej audiencyi u Wezyra którą spodziewa się JM mieć, zechce reprezentować **vivis coloribus** mój y Familiey moiej mizerny stan temuż Wezyrowi" [27]

7/26. В п'ятницю один жид, приїхавши з Салоніку, віддає мені через Міхала фасцикул листів, присланий від його милості пана капітана де Клоїра¹⁷, в якому знайшов листи від моєї жони наймильшої, від сина мого коханого Григорія з Саксонії писані два і від його милості пана Менніха, також від пана Сенсафорна, посла англійського при віденському дворі, а ті всі листи були відповідями на мої, які минулого року в місяці листопада 19/8 писав, посилаючи мизерний "сулазман" (презент) жоні моїй най-

¹⁵ ruptura - розрив, перелом.

¹⁶ exspectatio - 1) очікування, передбачення, інтерес; 2) страх.

¹⁷ Де Клоїр (де Клуатр - за перекладом Р. Радишевського, с. 378, за виданням: Пилип Орлик. Конституція, маніфести та літературна спадщина: [вибрані твори]. - К., 2006. -136 с.) - французький емігрант, який походив із протестантської родини. Спершу в ранзі капітана, як і називає його Орлик, був на шведській службі, а потім секретарем Пилипа Орлика та домашнім учителем Григора. Відомо, що в 1722 році вступив на англійську службу.

миліший сто червоних, на руки згаданого його милості пана Сенсафорена до Відня, які дяка Пану Богу дійшли до рук жони моєї наймилішої, яка мізерний стан свей, в якому зараз перебуває, жалісно описує і повідомляє, що дочка моя кохана Анастасія вже слава Богу взяла шлюб з паном генералом Стенфліком, про що і син мій Григорій також повідомляє, але не знає місця, куди її пан генерал запровадив і де осіли, і хоча до нього листи пише, однак звідки, місця не вказує. Пише також Григорій, що його милість пан генерал фельдмаршал граф Флемінг¹⁸ відшукавши його вдома, питає, якщо має охоту зі мною одну компанію відправити проти Москви, а то для оголошеного там між Портою і Московією **розриву**, в чому (коли на волю його здався), казав йому, аби був готовий в ту дорогу до мене і чекав наказу. У другому листі пише, що той же його милість пан граф Флемінг, виїжджаючи з Саксонії до Польщі за королем його милістю, казав йому їхати до Кракова і там чекати собі наказу, коли однак питає про рацію того, відповів, що для того, аби був поблизу двору. Аби швидше міг бути експедиційований до мене, коли час для того настане і коли **підтвердження того розриву** відбудеться. Його милість пан капітан повідомляє, що купця того, який має комісію від купця краківського щодо відібрання від мене 2000 талярів, позичених у нього жоною мою, відправив із облігацією моєю, з якою - рад чи не радий - сталася **напруга**, пише отже, що кур'єр турецький від царя його милості повернувся, але Порта з резолюції його царської милості не була **задоволена**, тому знову почалися між міністрами Порти з однієї сторони, а з другої між послом французьким і міністром московським сторони конференції, які можуть продовжитися, і відповідно і моя тут нещаслива і згорьована резиденція піде в жертву звинувачення, зокрема коли як той же його милість пан капітан де Клоір ознаймує, має Порта виправити до царя його милості двору свого кур'єра, якого інтерес мене тут утримає, запевняє однак іменем його милості пана посла англійського, за наказом його, що при першій аудієнції у Візира, яку сподівається мати, його милість захоче репрезентувати живий візерунок мого і родини моєї мізерного стану тому ж Візирові.

Однак щоденник доніс не тільки ці драматичні моменти, а й відчуття гордості, яке гетьманові Орликові важко приховати, коли, як стає очевидним, тільки він може випозичити карету, котру має як один із небагатьох у Салоніках (про те звітують два цікаві записи):

7/26. W sobotę rano przed południem, przysłał do mnie Pan Konsul Francuzki tłumacza swe^o prosząc mię imieniem swoim y całejacy nasi, abym Karety moiey z koñmi wyrzyczył dla zaprowadzenia od portu do gospody nowej Consulowey Francuzkiey, ktorey się z mężem iey Konsulem Francuzkim co dzieñ spodziewają od Marsily, y iuz ieden Francuz przodem przysłany iest dla obstolowania y uprzatnienia tu gospody, obiecałem tedy z Wielką ochotą w tym im służyć, lubo wielkiey nieludzkości przez całą moią tuteyszą nieszczęśliwą rezidencją doznałem od nich, ponieważ ani Sam Konsul Francuzki, ani Francuzi, od początku przyjazdu me^o aż

podziw dzieñ nieuczynili mi żadne^o razu Wizyty, uchodząc rzekomo iakoweyś od Moskwy Suspicji, żeby przez to nie naruszyć Cara JMści przyjazni, która intercedit¹⁹ między JCM y Francją, ale tacest²⁰ głupia racia²¹.

В суботу рано перед полуднем прислав до мене пан консул французький свого тлумача, прохаючи мене іменем своїм і цілої нації, аби карету мою з кіньми позичив для запровадження від порту до господи - нової консулової французької, якої з її чоловіком, французьким консулом, щодня сподіваються з Марселя, і вже один француз наперед присланий для віднайдення і прибирання тут господи, обіцяє тоді [я] з великою охотою в тому їм служити, хоча великої нелюдності упродовж моєї тутешньої нещасливої резиденції зазнав від них, оскільки ані сам консул французький, ані французи від початку мого візиту, остерігаючись якої від Москви підозри, щоб через те не порушити царя його милості приятні, яка знаходиться поміж його царською милістю і Францією, але замовчування немудра засада²².

Хоча й нарікає тут гетьман на (до певного часу) неувагу з боку французів, але саме серед них він згодом матиме добрих друзів, а Григорій наприкінці 1729 року, будучи в Парижі, приверне до себе та їхніх із батьком справ українських увагу французьких державників, починаючи від кардинала Флері, увійде в контакти зі Станіславом Лещинським. Згодом Григорієві було доручено спеціальну місію на Сході, і в травні 1730 року йому пощастило побачитися з батьком. Старший син Орлика стане маршалом Франції. І саме Франції, наголошує вже нині Д. Бовуа, пощастило володіти самим щоденником, документом "набагато ціннішим за так звану конституцію 1710 р., який подає значно опуклішу постать цієї особистості" [28].

Висновок

Отож, важко переоцінити роль его-документа Пилипа Орлика в деміфологізації як постаті самого Мазепа, так і його доби. Його свідчення - живого очевидця й одного із найближчих соратників - мають першорядне значення для усталення того інтелектуального наративу, який би - в силу своєї автентичності - був пересторогою як від міфологізації, так і численних інсинуацій на адресу людини "епілогу Козацької доби", як називав Мазепа Євген Маланюк. Діаріуш потверджує, що наступник Мазепа Пилип Орлик, продовжуючи справу попередника, був водночас уже представником нового покоління, яке мислило й діяло в координатах європейської дипломатії.

Сьогодні постали нові праці як про Івана Мазепу

¹⁹ знаходиться поміж, простягатися посередині.

²⁰ taceo - 1) мовчати; 2) не говорити, замовчувати. tacite - 1) мовчки, безмовно, мовчазно; 2) безшумно, беззвучно; 3) тихо, непомітно, таємно.

²¹ ratio - 1) рахунок; 2) звіт; 3) список, перелік, відомість; 4) сума; 5) ділові контакти; 6) справи; 7) вигода; 8) проблема; 9) розум; 10) образ, план; 11) стиль думання, принцип; 12) засновок, мотив; 13) вчення, школа; 14) положення, стан, система.

²² Прохання про карету не було одноразовим: "В неділю був спершу раз у французькій каплиці на обідні, повернувшись з Галації, після набоженства звернулись до мене французи з повторним проханням своїм про карету. Після обіду о Кондії проходжався з паном консулом попереднім французьким до ліворнійського жида Рафаеля Вілперояля, який нас гостинно прийняв" (С. 596).

¹⁸ Флемінг Яків Генріх (?-30.06.1728) - граф Священної Римської імперії, саксонський польовий маршал, генерал військ литовських, генерал коронної артилерії (1710-1714), староста тчевський і саксонський міністр.

[29], так і про Пилипа Орлика [30]. По-новому, глибше та об'єктивніше висвітлюються часи гетьманування Орлика в Україні, коли його влада протягом 1710-1713 років визнавалася легітимною як із внутрішньої, так і з зовнішньої точки зору на Правобережній Україні. Оновилося й література про обставини еміграції Орлика та Мазепи [31]. Як наголошує Т. Чухліб, у листі Орлика до І. Скоропадського була закладена "програма-максимум політичних бажань наступника Мазепи, а саме - використовувати зверхність Стокгольма і Стамбула лише як засіб до невіддільності України" [32]. Еміграційна, "салоніцько-галацциска" частина щоденника проливає нове світло на те, як прагнув цього досягнути послідовник Івана Мазепи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Наливайко Д. Мазепа в європейській літературі XVIII-XIX ст.: історія та міф / Д. Наливайко // Наливайко Дмитро. Теорія літератури й компаративістика. - К., 2006. - С. 162-196; Шевчук В. Образ Мазепи в поезії та прозі / В. Шевчук // Шевчук Валерій. Просвічений володар. Іван Мазепа як будівничий Козацької держави і як літературний герой. - К., 2006. - С. 401-434; Див. також: Шевчук В. Іван Мазепа - поет і герой панегіричної та пасквільної традиції / В. Шевчук // Шевчук Валерій. Просвічений володар. Іван Мазепа як будівничий Козацької держави і як літературний герой. - К., 2006. - С. 337-372; Шевчук В. Визвольна акція Івана Мазепи та його система державотворення / В. Шевчук // Валерій Шевчук. Козацька держава як ідея в системі суспільно-політичного мислення XVI-XVIII ст. - К., 2007. - С. 378-404; Гетьман. Шляхи : науково-популярне видання. - К. : Темпора, 2009. - Т. 1. - 272 с.; Гетьман. Осмислення : науково-популярне видання. - К. : Темпора, 2009. - Т. 2. - 368 с.
2. Соболев В. Доба Івана Мазепи в діаріюші Пилипа Орлика / В. Соболев // Іван Мазепа та його доба. Історія, культура, національна пам'ять : матеріали міжнародної конференції. - К., 2008. - С. 196-214.
3. The Diariusz podróży of Pylyp Orlyk (1720-1726). With an Introduction by Omeljan Pritsak. Distributed by the Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University. Harvard library of early Ukrainian literature. Texts. Volume V. - 1989. - 868 s.; The Diariusz podróży of Pylyp Orlyk (1727-1731). With an Introduction by Omeljan Pritsak. Distributed by the Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University. Harvard library of early Ukrainian literature. Texts. Volume VI. - 1988. - 868 s.
4. Орлик Пилип. Лист до Стефана Яворського / Пилип Орлик ; [пер. сучасною українською Валерія Шевчука] // Пилип Орлик. Конституція, маніфести та літературна спадщина : [вибрані твори]. - К., 2006. - С. 167.
5. Пахльовська О. Мазепа - архітектор європейської України / Оксана Пахльовська // День. - 29 серпня 2009. - С. 7.
6. The Diariusz podróży of Pylyp Orlyk (1720-1726). With an Introduction by Omeljan Pritsak. Distributed by the Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University. Harvard library of early Ukrainian literature. Texts. Volume V. - 1989. - С. 593.
7. Там само. - С. 621-622.
8. Діарій гетьмана Пилипа Орлика / [опрацював до друку Ян із Токар Токаржевський Карашевич]. - Варшава, 1936. - С. XIII.
9. Україна-Швеція: на перехресті історії (XVII-XVIII століття) : [каталог Міжнародної виставки]. - К., 2008. - С. 130, 191-192.
10. The Diariusz podróży of Pylyp Orlyk (1720-1726). With an Introduction by Orest Subtelny. Distributed by the Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University. Harvard library of early Ukrainian literature. Texts. Volume V. - 1989. - С. 449.
11. Там само. - С. 468.
12. Там само. - С. 594.
13. Там само. - С. 622.
14. Шевчук В. Просвічений володар / В. Шевчук. - К. : Либідь, 2006. - С. 5.
15. T. Padurra, Jan Mazepa, [w:] Pyśma Tymka Padurrry. - Lwiv : Nakładem knyharni K. Wylida, 1874. - s. 416.
16. The Diariusz podróży of Pylyp Orlyk (1720-1726). With an Introduction by Orest Subtelny. Distributed by the Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University. Harvard library of early Ukrainian literature. Texts. Volume V. - 1989. - С. 476.
17. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Н. Яковенко. - К. : Критика, 2005. - С. 411.
18. Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники / С. Павленко. - К., 2004. - С. 59.
19. Апанович О. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі / О. Апанович. - К., 1993. - С. 213.
20. Бовуа Д. "Щоденник" Пилипа Орлика: від міражу вигнанця до українського міфу / Д. Бовуа // Український археографічний щорічник. Нова серія. Випуск 8/9. - Київ ; Нью-Йорк, 2004. - С. 325.
21. Крупницький Б. Гетьман Пилип Орлик (1672-1742). Його життя і доля / Б. Крупницький. - К., 1991. - С. 58.
22. Дмитришин І. Григор Орлик та Україна на матеріалах Архіву Міністерства Закордонних справ Франції / І. Дмитришин // Mazepa e il suo tempo. Storia, kultura, socjeta. Mazepa and his time. History, culture, society. - Edizioni dell'Orso, Alessandria, 2004. - S. 179-203.
23. Чухліб Т. Ад'ютант Його Величності короля Франції Людовика XV, козацький син Григор Орлик / Т. Чухліб // Пилип Орлик - гетьман і автор першої конституції України. - Мінськ, 2006. - С. 100-105; Кравцевич-Рожнецкий Б. Амбасадор казацького народу / Б. Кравцевич-Рожнецкий. - К., 2004. - 408 с.; Корсак І. Гетьман Орлик / І. Корсак. - Луцьк, 2006. - 120 с.
24. Пахльовська О. Мазепа - архітектор європейської України / О. Пахльовська // День. - 29 серпня 2009. - С. 7.
25. Діаріуш Дмитра Туптала // Соболев В. Пам'ятна книга Дмитра Туптала. - Варшава, 2004. - С. 44-45.
26. The Diariusz podróży of Pylyp Orlyk (1720-1726). With an Introduction by Orest Subtelny. Distributed by the Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University. Harvard library of early Ukrainian literature. Texts. Volume V. - 1989. - С. 493-494.
27. Там само. - С. 544-546.
28. Бовуа Д. "Щоденник" Пилипа Орлика: від міражу вигнанця до українського міфу / Д. Бовуа // Український археографічний щорічник. Нова серія. Випуск 8/9. - Київ ; Нью-Йорк, 2004. - С. 323.
29. Ковалевська О. Мазепіана: матеріали до бібліографії (1688-2009) / О. Ковалевська. - К., 2009. - 248 с.
30. Трофимук О. Творчість Пилипа Орлика: пошук міфа Мазепинської України / О. Трофимук // Mazepa e il suo tempo. Storia, kultura, socjeta. Mazepa and his time. History, culture, society. - Edizioni dell'Orso, Alessandria, 2004. - S. 503-527.
31. Mazepa e il suo tempo. Storia, kultura, socjeta. Mazepa and his time. History, culture, society. - Edizioni dell'Orso, Alessandria, 2004. - S. 503-527; Куликова В. Дневник Д. Кармана как источник о положении шведской армии и мазепинцев после полтавского поражения / В. Куликова // Ucrainica Petropolitana : сборник научных трудов [под ред. Т. Таировой-Яковлевой]. - СПб., 2008. - С. 22-30.
32. Чухліб Т. Булава війська Запорозького під захистом Шведської корони / Т. Чухліб // Пилип Орлик - гетьман і автор першої конституції України. Присвячується 15-й річниці незалежності України та 335-річчю з дня народження Пилипа Степановича Орлика (11.10.1672 - 26.05.1742). - Мінськ, 2006. - С. 60-71.

V. Sobol

A SPIRIT OF MAZEP IS IN ACTIONS AND "DIARIUSH" OF HIS SUCCESSOR (ON MATERIAL OF FACSIMILE OF EGO-DOCUMENT PYLYP ORLYK)

The V. Sobol's article analyzes the earlier unpublished pages of "diaries" wrote by the Getman from exile in 1724 that were interpreted from facsimile publication and compared with a copy of anonyms of Polish paleography. It is shown that not only Orlyk's memory but also his emigration experience and his intentions and suppositions played very important role and promoted the search for new possibilities of articulating the state's Ukrainian problems on European level. The "Diariush" confirms that Pylyp Orlyk by continuing of his predecessor actions simultaneously represented a new generation that was thinking and acting in the coordinates of European diplomacy.

Key words: *Ukrainian problems on European level, Ivan Mazepa, Pylyp Orlyk, "Diariush".*

© В. Соболев

Надійшла до редакції 07.11.2009

УДК 061.22.023.7 (436=161.2) "Я. Окуневський", "Т. Окуневський"

ДІЯЛЬНІСТЬ ТЕОФІЛА ТА ЯРОСЛАВА ОКУНЕВСЬКИХ У ВІДЕНСЬКІЙ "СІЧІ"

ВІРА МЕЛЬНИК,

аспірант Львівського національного університету ім. Івана Франка

У статті на основі широкої джерельної бази розглянуто діяльність відомих громадських і політичних діячів національного українського руху Ярослава і Теофіла Окуневських у Віденській "Січі", найстарішої української студентської організації, яка відіграла видатну роль в історії українського національного відродження на територіях, окупованих Австро-Угорською імперією. Проаналізовано розвиток товариства Віденська "Січ" та його вплив на розвиток суспільно-політичної думки серед української інтелігенції у Віденському університеті.

Ключові слова: *Я. Окуневський, Т. Окуневський, Віденська "Січ".*

Постановка проблеми. Розвиток історичної науки в незалежній Україні дав можливість звернутися до вивчення життя та діяльності осіб, які були організаторами українського національного руху та учасниками боротьби за Українську державу. Одним із важливих завдань сучасної історичної науки є дослідження життєвого шляху та творчої спадщини видатних людей - серед них були брати Теофіл і Ярослав Окуневські. Вони заслуговують на увагу дослідників завдяки своїй багаторічній активній праці в різноманітних громадських інституціях: "Просвіті", "Рідній школі", "Січах", культурно-мистецьких, громадсько-політичних інституціях.

Стан вивчення проблеми. В українській історіографії різним аспектам діяльності січового руху присвячені окремі наукові праці, у яких певну увагу приділено й розвитку та діяльності Товариства "Січ" у Відні. Зокрема, це дослідження Петра Арсенича [15, с. 76], Оксани Вацеби [17, с. 130], Богдана Трофим'яка [27, с. 121], Богдана Савчука [26, с. 134], Анатолія Круглашова [21, с. 65-68], Романа Кухаря [22, с. 187],

Теодора Марітчака [23, с. 1-2], Ігоря Черновола [29, с. 112-116], Мар'яна Мудрого [19, с. 348-351], Івана Головацького [18, с. 4]. Однак студії щодо діяльності братів Окуневських у Віденській "Січі" у вітчизняній історіографії відсутні, тому автор ставить перед собою завдання заповнити цю прогалину. З огляду на це зроблена спроба простежити діяльність Ярослава і Теофіла Окуневських у Віденському Товаристві "Січ", показати вплив товариства на розвиток української інтелігенції у Відні.

Життя українського народу під Австрією, після короткотривалого національного піднесення періоду "Весни народів" у 1848 р., не багато змінилось на краще від ненадійного загального становища. Його так образно охарактеризував Маркіян Шашкевич у передмові до "Русалки Дністрової" в 1837 р.: "Судилось нам останніми бути. Інші слов'яни підіймаються до вершка, а нам унизу серед студеної мряки загибати" [30, с. 111].

Українці почали прибувати до Відня тільки після приєднання Галичини (1772 р.) й Буковини (1774 р.)

№ 9 (100) грудень 2009 р.